JOANNA SOSNOWSKA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Polskie telewizyjne programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży – zarys historyczny

WSTĘP

Telewizja w Polsce, od początku swojego istnienia, miała charakter edukacyjny w bardzo szerokim wymiarze. Spełniała dydaktyczną rolę poprzez propagowanie kultury, nauki i sportu. Rozrywka w dzisiejszym znaczeniu była jej obca. Wynikało to nie tylko z zamknięcia się na zachodni rynek telewizyjny i brak konkurencji, ale przede wszystkim na twórców, którzy telewizję w Polsce tworzyli. Wielcy twórcy kultury w nowym wynalazku widzieli możliwość spełniania misji społecznej. Z czasem edukację zaczęła wypierać rozrywka i biznes reklamowy. Edukacja rozwijała się w dwóch kierunkach dla dorosłych począwszy od teatru telewizji po programy podróżnicze oraz dla młodego widza ze słynnym „Telerankiem", „Zwierzyńcem" czy dziecięcym teatrem telewizji. Nie tylko w dzisiejszych czasach telewizja wywiera duży wpływ na odbiorcę, szczególnie młodego. Śledząc historyczny zarys oferty edukacyjnej w telewizji można zaobserwować, że medium to wpływało nie tylko na rozwój i dostęp do edukacji polskiego społeczeństwa, ale także kształtowało pod względem kulturalnym i wychowawczym, m.in. ukazując modele postępowania. Telewizyjna spuścizna edukacyjna to znane tytuły, bogate archiwa publicznej telewizji, ale także wielkie postaci reżyserów, scenarzystów czy gospodarzy programów, dzięki którym telewizja mogła spełniać swoją misję edukatora społecznego.

EKSPERYMENTALNE POCZĄTKI

Pierwsza emisja telewizyjna odbyła się w 1952 roku - dokładnie 60 lat temu. Natomiast już w październiku 1956 roku - pojawia się pierwszy program dla dzieci „Miś z okienka" z Bronisławem Pawlikiem. Pluszowy gospodarz programu miał utożsamiać młodego widza i w jego imieniu rozmawiać z mądrzejszym, dorosłym współprowadzącym. Linia edukowania społecznego przebiegała równorzędnie do innych funkcji nowego wynalazku. Wizja misji publicznej dla dobra powszechnego realizowana była wzorcowo. „Dzieci edukowano nie tylko poprzez audycje szkolne, teatrzyki, filmy seriale, *Kluby Pancernych*. Już w 1958 roku znakomity lalkarz Jan Wilkanowski prowadził cykl *Baj, Baj*, łączący zabawę z wprowadzaniem dzieci w świat sztuki"[1]. 2 marca 1960 roku po raz pierwszy widzowie w Polsce ujrzeli na ekranie telewizora planszę graficzną programów szkolnych. „Początkowo nadawane eksperymentalnie, miały być atrakcyjnym, wizualnym uzupełnieniem lekcji"[2]. Dla młodych widzów wykładali naukowcy. „Akces zgłosiło około 900 szkół dysponujących telewizorami, ale cały wysiłek był rodzajem pary w gwizdek. Szkoły nie mogły przecież przemodelować planów lekcji, bo byłaby to zbyt duża rewolucja. Nie było domowych magnetowidów. W rezultacie lekcje oglądali jedynie dorośli, ci, którzy szli do pracy na drugą zmianę lub emeryci"[3]. Dziś podobną propozycję proponuje tematyczny kanał edukacyjny EDUSAT. Kanał powstał w 2002 roku i obecnie oprócz wykładów ma w swojej ofercie programowej również pozycje popularno-naukowe czy reportaże z konferencji naukowych[4]. Od września 1960 roku młodzi ludzie mogli być widzami „Wszechnicy Telewizyjnej". Był to blok programów popularyzujący naukę, a ich twórcy uznawali swoją pracę jako naturalną powinność edukacyjnej roli telewizji. Wśród programów tego cyklu pojawiały się: „Eureka", „Spotkania z przyrodą", „Magazyn postępu technicznego", „Klub opowieści z myszką". Później pojawił się cykl „Piórkiem i węglem" z prof. Wiktorem Zinem. Program miał bardzo prostą formułę, w dzisiejszych czasach, żaden producent telewizyjny nie zainteresowałby się tak ascetyczną propozycją. Prof. Zin szkicując tytułowym węglem konstrukcje budynków przybliżał widzom wiedzę z zakresu

1 T. Pikulski, *Prywatna historia telewizji publicznej*, Warszawa 2002, s. 95
2 Tamże, s. 95
3 Tamże, s. 95
4 Pełna oferta programowa i opis historii powstania kanału na stronie internetowej www.edusat.pl

architektury i historii sztuki. Sposób opowiadania był tak wyrazisty, że prof. Zin szybko dołączył do grona wybitnych osobowości telewizyjnych[5]. „Swoimi barwnymi opowieściami przyciąga tysiące widzów przed ekrany telewizyjne. Właśnie w audycjach „Piórkiem i węglem" jako pierwszy publicznie wzywa do odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie i Pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie. W telewizji polskiej prowadzi między innymi takie cykle, jak: „Klub pod smokiem", „Spotkania z zabytkami", „Być tutaj", „Nad Niemnem", „Piną i Prypecią", „Sztuka Patrzenia", „Opowieści domu rodzinnego", „Tajemnice miejsc znanych" (jako kontynuacja cyklu „Piórkiem i węglem"). Na szczególną uwagę zasługuje audycja pt. „Wieczór z dziennikiem", emitowana w latach 70-tych i 80 -tych, gdzie profesor barwnie opowiada o wybranej pracy własnego autorstwa, zwykle akwareli lub pasteli. W czasie trwania dziennika telewizyjnego, praca profesora była licytowana, a uzyskane pieniądze przekazywane były na budowę Centrum Zdrowia Dziecka"[6]. Program zniknął z anteny po przeszło 30 latach emisji. Rok 1962 zaowocował w telewizji „Dobranockami". To jedyna pozycja programowa dla dzieci, która jest emitowana do dziś na antenie TVP1. „Wieczorynka" bądź „Dobranocka" doczekała się ponad sześciu czołówek graficznych rozpoczynających blok programów wieczornych dla dzieci. Wśród dawnych dobranocek największą popularność zdobyły: „Gąska Balbinka", „Jacek i Agatka", „Reksio", „Bolek i Lolek", „Pszczółka Maja" czy „Krecik". Pierwszą polską dobranocką, która swoją premierę w Telewizji Polskiej miała 2 października 1962 roku była audycja zatytułowana „Jacek i Agatka" w postaci dwóch pacynek, które swoimi przygodami miały nie tylko bawić, ale również uczyć. Autorką dobranocki była Wanda Chotomska a głosów lalkom użyczała Zofia Raciborska[7].

Dzisiejsze propozycje bajek są powielane przez kanały tematyczne dla dzieci czy wydania dvd. W 2010 roku publicznie debatowano w Polsce na temat miejsca i roli dobranocek w publicznej telewizji. Pasmo wieczorne dla dzieci sukcesywnie traciło oglądalność, a wieczorynka zaczęła być za droga dla emitenta. Medioznawca Wiesław Godzic, głosząc upadek wieczorynki argumentuje: „niepotrzebny jest już nam tradycyjny dydaktyzm. Wychowujemy dzieci inaczej, po partnersku. Do przeszłości odszedł model jednostronnego kazania. Dziś bajka powinna oferować różnorodność inter-

5 Życiorys i dorobek twórczy i naukowy prof. Zina na stronie http://wiktorzin.com/Zyciorys,8.html oraz A. Niewinowska Architektura czy Zin? „RTV", nr 1, 3 I 1971

6 *Wiktor Zin*, (on line:) http://wiktorzin.com/Zyciorys,8.html (dostęp dnia:15.11.2012)

7 www.stopklatka.pl

pretacyjną, musi być dynamiczna. I to powinno znaleźć odzwierciedlenie w programach TVP. Nie chodzi o to, by telewizja publiczna zrejterowała, ale by zajęła się nowoczesnym programem edukacji medialnej z uwzględnieniem Internetu.[8]". Paweł Sitkiewicz dodaje, że kino zawsze odzwierciedla to, co się dzieje w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym. „Trzeba powiedzieć, że bajki telewizyjne muszą ulegać zmianie, bo zmianie ulega cała telewizja. To jest dość dynamiczny proces. Dziś telewizja ma być przede wszystkim rozrywką, a dla rodziców pełnić głównie funkcję elektronicznego pastucha, który dziecko zajmie na jakiś czas i przypilnuje"[9]. Natomiast Rzecznik Praw Dziecka, Marek Michalak ostro protestuje: „Telewizja publiczna jest ustawowo zobowiązana do realizowania misji wobec wszystkich obywateli, również tych najmłodszych. Powinna wypełniać ją, oferując dzieciom i młodzieży szeroki wachlarz programów, dla różnych grup wiekowych. To zresztą tradycja TVP, na której programach wychowało się kilka pokoleń Polaków. Zapowiedź likwidacji „Wieczorynki" jest w tym kontekście szokująca"[10]. W 1962 roku na antenie Telewizji Polskiej pojawia się teleturniej dla młodzieży „Gospodarstwo domowe - to też sztuka", gdzie zarówno dziewczęta jak i chłopcy popisywali się swoją znajomością domowych obowiązków[11]. 1968 rok to powstanie jednego z najbardziej rozpoznawalnych programów dla dzieci „Zwierzyńca". Sposób opisywania życia zwierząt mimo ascetyczności scenografii, braku współcześnie niezbędnej grafiki komputerowej, był niezwykle interesujący. Wszystko dzięki gospodarzowi programu, Wojciechowi Sumińskiemu. Dziś zaliczany do wielkich osobowości telewizyjnych, Sumiński był również leśnikiem, kapitanem żeglugi, zoologiem i dziennikarzem radiowym. Jego styl prowadzenia programu nazywano „gawędą", z niezapomnianą grą aktorską, „który jak nikt inny potrafił słowami namalować wspaniały świat zwierząt"[12]. Doceniony przez młodych widzów został odznaczony Orderem Uśmiechu. „Zwierzyniec" nie tylko edukował biernie widzów, ale zachęcał do działań proekologicznych. W tracie programu odbyło się kilka akcji społecznych, m.in.:[13]

8 Sebastian Łupak, *Na dobranoc drogie dzieci ...,* „Wprost" 2010 nr 28, s. 8

9 Adrian Bąk, *Polska animacja w czasach Pixara*, (on line:) http://edukacja.gazeta.pl/edukacja/1,101865,9079832,Polska_animacja_w_czasach_Pixara.html (dostęp dnia: 17.11.2012)

10 Sebastian Łupak, *Na dobranoc drogie dzieci ...,* „Wprost" 2010 nr 28, s. 8

11 Bardzo interesująca fotogaleria z programu na stronie TVP http://www.tvp.pl/retro/galeria/styl-zycia-w-stylu-retro/1242151/teleturniej-dla-mlodziezy-gospodarstwo-domowe-to-tez-sztuka-1962--fot-zygmunt-januszewski/1242233

12 http://www.cyfraplus.pl/333341,program,pan_zwierzyniec.html (dostęp 19.09.2012)

13 Por. http://www.nostalgia.pl/zwierzyniec/ (dostęp 19.09.2012)

– akcja „Bocian" - czyli przysyłanie meldunków o bocianach pozostających na zimę,

– „Gospoda pod szarym wróblem" - czyli pomoc dla ptaków zimujących w Polsce,

– „Ocieplajmy budy psom" - sposoby na ocieplenia psich domów

– „Ptasie biuro podróży" - dzieci pisały, które z ptaków wróciły już do ich miejscowości.

Jego wychowankowie uczyli się w tym programie szacunku do natury i wrażliwości na piękno świata[14]. Pod koniec lat 60. stworzono blok programowy dla dzieci i młodzieży pod hasłem „Telewizyjny Ekran Młodych" z Bożeną Walter, Januszem Weissem czy Bogusławem Wołoszańskim. W programie debiutowali również młodzi muzycy[15].

LATA 70.

W 1971 roku pojawił się po raz pierwszy program z „Kamerą wśród zwierząt" Hanny i Antoniego Gucwińskich. Program edukował w zakresie wiedzy o zwierzętach egzotycznych i nagrywany był we wrocławskim ZOO. Widzami programu były całe rodziny, zarówno dzieci, jak i dorośli. Ostatni odcinek „Kamery wśród zwierząt" wyemitowany został w 2001 roku. Gospodarze programu, wymyślili formułę goszczenia widza w swoim domu. Niejednokrotnie prezentowane zwierzęta mieszkały w domu Gucwińskich, szczególnie noworodki wymagające stałej opieki. Sami o swojej pracy mówili po latach: „Udało nam się przekonać miliony telewidzów, że zwierzę nie jest rzeczą"[16]. Dziś z powodzeniem program znalazłby swoje miejsce w rozbudowanych kanałach tematycznych typu Animal Planet, czy Discovery Wild. W 1972 roku na antenie TVP1 pojawił się jeden z najbardziej rozpoznawalnych programów dla dzieci i młodzieży „Teleranek". Twórcą programu byli Maciej

14 O „Zwierzyńcu" i wielu programach dla dzieci powstał cykl dokumentów autorstwa Sławomira R. Malinowskiego, m.in. „Pan Zwierzyniec", „Ekran z bratkiem".

15 W 2011 roku kanał TVP HISTORIA pokazał powtórki programu w cyklu „Telewizyjny Ekran Młodych – przeboje TEM".

16 Mój ślad w telewizji (on line:) http://www.tvp.pl/vod/archiwa/archiwizja/moj-slad-w-telewizji/wideo/hanna-i-antoni-gucwinscy/4293912 (dostęp dnia:21.11.2012)

Zimiński oraz Joanna Koenig, a prowadzącym m.in. Tadeusz Broś[17]. W opisie programu czytamy: „Teleranek dziś ogląda go już trzecie pokolenie widzów. Redaktorem naczelnym jest niezmiennie kogut, który pieje w każdą niedzielę po godzinie 9:00"[18]. Program przez lata zmieniał swoją formułę. Zawsze jednak główną rolę (zarówno widzów jak i gospodarzy) programu grały dzieci. Dzięki temu „Teleranek" był niezwykle popularny, a wielu dziennikarzy zaczynało tam swoją przygodę z telewizją. Włodzimierz Szaranowicz z sentymentem wraca do tamtych dni: „Basia Karwat, z którą do dziś się przyjaźnię, zaproponowała, bym pojawił się w studiu i opowiedział dzieciom kilka gawęd. Moja wizyta przerodziła się w słuchowisko o wielkich olimpijskich wydarzeniach i niezapomnianych sportowcach. Niedługo potem Tomek Hopfer zaproponował mi pracę w Redakcji Sportowej TVP, a mój cykl gawęd o wartościach, które niesie ze sobą sport, wszedł na stałe do programu. Wielomilionowa widownia „Teleranka" była moją pierwszą i co bardzo sobie cenię, niezwykle wierną przez lata"[19]. Początkowo był to „80-minutowy blok programów. Był adresowany do całych rodzin „(...) obok kreskówek, reportaży czy sekwencji popularnonaukowych propagował sport i rekreację"[20]. Później czas antenowy się kurczył i oferta tematyczna była bardziej skumulowana wokół określonych problemów. Do historii przeszedł brak programu 13 grudnia 1981 roku, jako symbol stanu wojennego. Niewyemitowany odcinek najprawdopodobniej został skasowany. „Motywem przewodnim feralnego odcinka była piosenka „Trzynastego wszystko zdarzyć się może", a w programie pokazywano zjawiska paranormalne"[21]. Program był niezwykle bogaty tematycznie. Dziennikarka Barbara Karwat z dumą wylicza: „*Telerankiem* zaczęło wiele znanych nazwisk ze świata literatury, teatru, filmu, muzyki i sportu - dodaje pani Barbara. - Częstym gościem był Szymon Kobyliński, który rysując, gawędził na różne tematy. Odwiedzał nas Jacek Cygan, którego *Dyskoteka Pana Dżeka* zadebiutowała w *Teleranku*, występowały *Gawęda* i *Varsovia*. Pamiętam też, jak w 1980 nagraliśmy w studiu wypowiedź premiera Edwarda Babiucha, który przyznał, że uczy się wielu rzeczy z *Teleranka*, ale na kolaudacji musieliśmy wyciąć jego słowa. Ogrom-

17 Szerzej o programie na http://www.tvp.pl/dla-dzieci/teleranek/o-programie

18 Teleranek (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/teleranek/o-programie (dostęp dnia: 20.11.2012)

19 Artur Krasicki, Żywy kogucik. Historia teleranka, „Teletydzień" 2012 nr 34, s. 5

20 T. Pikulski, *Prywatna historia telewizji publicznej*, Warszawa 2002, s. 125

21 Losy Teleranka z 13 grudnia 1981 roku (on line:) http://portalmedialny.pl/art/3072/losy-teleranka-z-13-grudnia-1981.html (dostęp dnia:13.11.2012)

ną popularnością cieszyły się konkursy plastyczne. Tysiące prac od naszych widzów składowane w pokoju redakcyjnym sięgały poza blaty biurek (...) Dużą popularnością cieszyły się prowadzone przez Jerzego Mrzygłoda rozgrywki hokejowe *O złoty krążek*, w których brały udział drużyny szkolne i podwórkowe, oraz *Bieg ku słońcu*, którego animatorem i twarzą akcji był Tomasz Hopfer."[22]. Zasłużoną postacią dla programu był Tadeusz Broś. Związany również z takimi programami dla dzieci i młodzieży jak „Sobótka", „Teleferie" czy „Rower Błażeja"[23]. Ostanie odcinki „Teleranka" promowały twórcze zainteresowania młodzieży i starały się dynamizmem realizacyjnym dorównać konkurencji z kanałów tematycznych typu Disney Chanel. Mimo zmiany formuły „Teleranek" zawsze w czołówce programu miał budzącego dzieci o poranku koguta. Ostatni odcinek wyemitowano w 2009 roku, tłumacząc brakiem funduszy na program[24]. W mediach zawrzało „Wygrał z reżimem, przegrał z kryzysem" krzyczały nagłówki gazet. Był to jeden z niewielu momentów kiedy zniknięcie z anteny programu telewizyjnego łączono z „zamachem na demokrację i prawa człowieka"[25]. Początkowo „Teleranek" był godzinnym magazynem, który wchłonął inne programy znajdujące się wcześniej w tym paśmie: „Zrób to sam" Adama Słodowego, „Niewidzialną Rękę" Macieja Zimińskiego i „Klub Pancernych" Jadwigi Dąbrowskiej. Magazyn Słodowego był z perspektywy czasu programem wyjątkowym. Dziecięcy program prowadzony był bowiem przez majora. Słynny popularyzator majsterkowania dzisiaj zapewne bardziej bawiłby niż uczył. Na ekranie telewizora pojawiał się prowadzący, który starał się przekonać widzów, iż z rzeczy nieużytecznych, zepsutych lub starych można stworzyć nowe przedmioty. Swoją pasję do majsterkowania Słodowy przeniósł także na inne pola twórczości dla dzieci. Jest on bowiem autorem scenariuszy do popularnych kreskówek „Pomysłowy Dobromir" i „Pomysłowy wnuczek" a także książek

22 Artur Krasicki, Żywy kogucik. Historia teleranka, „Teletydzień" 2012 nr 34, s. 5

23 Tadeusz Broś nie żyje, (on line:) http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,1148731,10565703,Tadeusz_Bros_nie_zyje__Legendarny_gospodarz__Teleranka___.html (dostęp dnia:15.11.2012)

24 Pretekstem do zdjęcia „Teleranka" jest - oprócz braku pieniędzy - spadająca oglądalność (dziś 670 tys. widzów - według AGB Nielsen Media Research) i wyczerpanie się dotychczasowej formuły. W grudniu ogłoszono konkurs na nowy scenariusz programu - z naszych informacji wynika, że wpłynęły 24 propozycje, ale uznano, że żadna nie spełnia oczekiwań, i konkursu nie rozstrzygnięto. W zamian - jeszcze przed zamknięciem konkursu - w paśmie „Teleranka" rozpoczęto emisję serialu „Czterej pancerni i pies". Więcej na http://wyborcza.pl/1,75475,7547799,TVP_juz_nie_dla_dzieci.html#ixzz271QcJ8fB

25 Teleranek znika z telewizji (on line:) http://www.se.pl/wydarzenia/kraj/teleranek-znika-z--telewizji-wygral-z-rezimem-przeg_129769.html (dostęp dnia:20.11.2012)

„Lubię majsterkować". Co ciekawe kariera słynnego pana majsterkowicza zaczęła się od konstruowania scenografii telewizyjnej. „Niewidzialna ręka" (1957) to program, który propaguje współcześnie rozbudowany wolontariat. Idea bezinteresownego pomagania, miała wychowywać młodych ludzi do postaw solidarności i budowania wspólnoty z drugim człowiekiem. Autorem programu był Maciej Zimiński. Program skierowany był przede wszystkim do harcerzy, którzy mieli zarażać postawą altruistyczną swoich kolegów i koleżanki. Formuła programu była odpowiednio dostosowana do percepcji młodych ludzi. „Aby wciągnąć młodych ludzi do wykonywania zadań nie przynoszących im żadnego zysku, stworzono atmosferę przypominającą zadania wywiadowcze. Nie było widać twarzy prowadzącego, tylko jego sylwetkę, także sposób prowadzenia odbywał się w specyficzny, tajemniczy sposób (powitanie, pożegnanie – „Niewidzialna ręka to także ty")"[26]. Akcja programu narodziła się w „Świecie Młodych", dopiero później została przeniesiona na ekran telewizora. Obowiązywała w niej zasada: zanim zacznie się działać, trzeba poszukać, popatrzeć i pomyśleć[27]. Ważna także była anonimowość. „Należało pozostać „niewidzialnym". Młodym dobroczyńcom nie wolno było się chwalić swoimi uczynkami. Pozostawiali jedynie kartki z odciśniętą w atramencie ręką i prośbą, by osoba, której udzielono pomocy, odesłała druczek z informacją, co dla niej zrobiono, na Woronicza. Akcja „Niewidzialna Ręka" trwała 25 lat, w swoim najlepszym okresie miała (podobno, bo nikt wtedy dokładnie tego nie liczył) nawet około 200 tysięcy członków!"[28]. Idea programu miała walczyć z biernością młodego widza, miała pokazywać, jak zagospodarować pozytywnie swój wolny czas. Syn Macieja Zimińskiego ocenia pracę ojca z dumą: „To była fajna cecha tamtej telewizji, że ona zachęcała do robienia czegoś. To nie polegało tylko na takim biernym gapieniu się w ekran. Była *Niewidzialna Ręka*, był Słodowy, po skończeniu programu zostawała inspiracja do działania. Myślę, że ojciec zwyczajnie lubił swoją pracę, a poza tym miał „obsesję", żeby to czemuś służyło – dopowiada syn. Może dlatego propagował również zasadę PDP, czyli Proszę, Dziękuję, Przepraszam. – Chodziło o jedno magiczne słowo – dobroć"[29].

---

26 Hasło: Niewidzialna ręka (on line) http://pl.wikipedia.org/wiki/Niewidzialna_r%C4%99ka_(program_telewizyjny) (dostęp dnia:12.11.2012)

27 Społeczeństwo: Niewidzialna ręka (on line) http://www.telemagazyn.pl/program-tv/1000003409165,niewidzialna_reka,id,t.html (dostęp dnia:15.11.2012)

28 M. Brzywczy, *Sylwetka - Maciej Zimiński – Pan Niewidzialna Ręka*, „GoGaGa" 2010 nr 9, s. 12.

29 Tamże, s. 12

Jedną z bardziej spektakularnych akcji pokazanych w programie było namówienie sąsiadów do urządzenia wakacji dla 40. dzieci z Państwowego Domu Dziecka w Zagórzanach przez kilkuletniego Antosia Koszyka z Gliwic[30]. „Klub pancernych" był w ówczesnym czasie również bardzo popularny. Inspiracją do stworzenia programu był kultowy dziś serial „Czterej pancerni i pies". W pancerniackich załogach zrzeszało się wiele tysięcy młodych ludzi. Podczas pierwszej emisji 100 tysięcy, podczas drugiej już 160 tysięcy w 40 tysiącach załóg, a w czerwcu 1967 było ich 800 tysięcy[31]. W ramach cyklu prezentowane były seriale młodzieżowe m.in. „Przygody Pana Michała" czy „Czterej pancerni i pies". „Filmom towarzyszyły zawsze gawędy zaproszonych gości, jak chociażby prof. Bronisława Geremka o tym, kto mógł zostać rycerzem, jakimi cechami charakteru musiał się odznaczać i jakie stopnie wtajemniczenia przechodził chłopiec od pazia poprzez giermka, aż do pasowania na rycerza"[32]. Program również propagował pozytywne akcje społeczne wśród młodzieży: zimą opiekowano się zwierzętami, latem organizowano akcję egzaminów na kartę rowerową czy przygotowywano prezenty dla chorych dzieci w sanatoriach[33]. Jak wspomina Marek Łazarz: „Na podwórkach zaroiło się od małych pancerniaków: „Rolę zwierzęcia pokładowego z braku psów pełniły kanarki, koty, żółwie. Cała zabawa polegała na tym, że dzieci miały organizować się w załogi na wzór załogi serialowej i wykonywać zadania. Oczywiście zwierzak też musiał być. Sztab klubu wyznaczał załogom zadania. To mogło być np. zadanie odnalezienia w najbliższej okolicy weteranów II wojny światowej, porozmawiania z nimi i przysłania relacji z tego spotkania. Po tygodniu do telewizji przychodziły worki listów. Było też np. zadanie ocieplenia psom bud na zimę, pomocy osobom samotnym w robieniu zakupów – to była świetna, wychowawcza akcja. Klub miał kilka edycji, drukowano legitymacje, Janusz Przymanowski zdobył z demobilu hełmofony, które były wysyłane klubowiczom za zrealizowane zadania"[34]. Swoistym

30 Społeczeństwo: Niewidzialna ręka (on line:) http://www.teleman.pl/tv/Spoleczenstwo-Niewidzialna-Reka-800913 (dostęp dnia:16.11.2012)

31 Społeczeństwo: Klub pancernych, (on line:) http://www.planeteplus.pl/dokument-klub-pancernych_33342 (dostęp dnia:13.11.2012)

32 Tamże.

33 Jednej niedzieli, po klubowym wezwaniu, do egzaminu na kartę rowerową przystąpiło 850 tysięcy dzieci. Jak się okazało tego dnia nieświadomy niczego rząd zwolnił egzaminy na wniosek jednego z ministrów z opłat skarbowych. Po tym, jak 850 tys. osób skorzystało na tym zdając bez opłaty, pojawiły się zarzuty, że czterej pancerni narazili skarb państwa na straty.

34 Wpływ Pancernych na skarb państwa (on line:) http://www.romanwilhelmi.pl/?p=448 (dostęp dnia:15.11.2012)

rodzajem edukacyjnej roli dla dzieci i młodzieży były spektakle Teatru Telewizji. Przenoszenie widzów w magiczny świat teatru okazał się wielkim sukcesem, niestety już nigdy potem nie powtórzonym przez publiczną telewizję. Wśród twórców można spotkać takie nazwiska jak Waldemar Dziki, Andrzej Titkow, Robert Gliński, Ernest Bryll czy Przemysław Gintrowski. „Tak jak programy młodzieżowe w latach poprzednich, tak w połowie lat 80. teatr dla dzieci, był swojego rodzaju wentylem: tu wystawiano np.: „Bajki" la Fontaine'a (...), których ze względu na aluzje, nie pozwolono by wystawić w poniedziałek wieczorem"[35]. W Teatrze Telewizji dla Dzieci debiutowało wielu znanych aktorów oraz twórców, widząc w nim misję kulturalną z dużą dozą wolności. Podobną motywację mieli również w tym czasie twórcy filmowi i serialowi, którzy współpracowali z telewizją. Produkcje teatrów telewizji dla dzieci zaprzestano z powodów budżetowych. Emisję natomiast z powodów reklamowych. Na Kongresie Polskiego Teatru dla Dzieci i Młodzieży w 2005 roku, sporządzono raport o stanie teatru dla dzieci w Polsce, w którym czytamy: „Raport relacjonuje wiele innych niepokojących zjawisk, takich jak stosunkowo małe zainteresowanie krytyki artystycznej i myśli naukowej problematyką sztuki teatralnej dla młodych widzów, znikanie sztuk dla dzieci z ramówek programów telewizyjnych i radiowych (ostatnią premierę teatru dla dzieci telewizja publiczna wyemitowała w 2002 r!)"[36]. W 2011 roku TVP przypomniała widzom repertuar teatralny dla dzieci w cyklu „Pankot i Kotpan przedstawiają". Dwa koty większy, stateczny Pankot i bystry mały Kotpan pojawiają się na ekranie, by wprowadzić młodych widzów w tematykę emitowanego przedstawienia teatralnego. Jednocześnie w studio pojawili się goście ze świata sztuki i kultury, którzy odpowiadali na pytania maskotek i dzieci, związane z ich twórczością. Pomysł w kolejnej odsłonie ramówki TVP nie powtórzył się[37]. Czasy PRL-u sprzyjały telewizji dla dzieci i młodzieży. Było to nie tylko wynikiem ogromnej popularności tego medium, dziś porównywanym z internetem, ale także odpowiedniej polityki Radiokomitetu. „Radiokomitet wciąż ubolewał nad niedostateczną ofertą programową dla starszej młodzieży. Jako pozytywne przykłady wskazywano:

35 T. Pikulski, *Prywatna historia telewizji publicznej*, Warszawa 2002, s. 262

36 K. Sipko, *Kongres Polskiego Teatru dla Dzieci i Młodzieży*, (on line:) http://www.csdpoznan.pl/sites/default/files/kongres_k.sipko_.pdf (dostęp dnia:12.11.2012)

37 emisja od 10 września 2011, w soboty o godz. 8.50 więcej na: (on line:) http://wiadomosci.mediarun.pl/artykul/media-telewizja,nowe-pasma-dla-dzieci-i-mlodziezy-w-tvp2,10799,4,1,1.html (dostęp 15.11.2012)

Pięć milionów Marka Grota, Wyprawy telewizyjnych przyjaciół, Spotkajmy się po piątej"[38]. W latach 70. zblokowano telewizję dla dzieci i młodzieży w trzy grupy: Telewizję Najmłodszych (do lat 10), Telewizję Dziewcząt i Chłopców (10-15 lat) oraz Telewizję Młodych (powyżej 15 lat). Wśród programów pojawiły się: „Pora na Telesfora", „Piątek z Pankracym" i „Pan Półka i spółka" (o książkach) w reżyserii Piotra Friedricha, wybitnego reżysera i wykładowcy uniwersyteckiego. Największą popularnością cieszył się „Piątek z Pankracym", z niezapomnianym Zygmuntem Kęstowiczem[39]. Program emitowany był w latach 1978–1990 oczywiście w piątek, w bardzo dobrej porze oglądalności (16.30). Pankracy była to kukiełka psa, którą w ruch wprawiał Hubert Antoszewski. Pierwowzorem programu była „Pora na Telesfora", w której również pojawiły się lalki i postać pana Zygmunta. Program miał charakter interaktywny poprzez listowny kontakt widzów z twórcami. W każdym odcinku gospodarze programu odpowiadali na listy, nagradzali prace plastyczne i pozdrawiali widzów, śpiewali piosenki, zapraszali na filmy. Najwierniejszymi widzami programu były wnuki i dziadkowie[40]. W latach 70. pojawił się również program mający być lekcją muzyki dla dzieci. Pomysł „Po prostu muzyka" powstał z wielkiej pasji do teatru i muzyki Tadeusza Kwinty. We wspomnieniach gospodarz programu z uśmiechem opowiadał o tej przygodzie z telewizją dla dzieci: „Gdy w latach 70-tych przeniosłem się do Warszawy i grałem w Kabareciku Olgi Lipińskiej, odszukała mnie redaktorka „działu szkolnego" proponując mi podjęcie się prowadzenia lekcji z muzyki. Dowiedziałem się, że podobny program powstał oparty na podręczniku Pani Lipskiej, ale program ten odpadł przy kolaudacji. Początkowo odmówiłem, ponieważ nie wyobrażałem siebie przy jakiejś czarnej tablicy z patyczkiem w dłoni i wykładającego temat. To nie było dla mnie. Ponieważ mnie uparcie namawiano, poprosiłem wtedy o chwilę czasu do namysłu i napisałem manifest [śmiech] na jakich warunkach się zgodzę. Stwierdziłem, że to nie może być w formie lekcji, że to musi być rodzaj widowiska czy teatru, to musi być przekorne, przyswajanie wiedzy nie może iść wprost ale musi być to zakamuflowane. To musiałoby być coś co by przyciąg-

38 *Forum historyczne. Historia*.org.pl (on line:) http://forum.historia.org.pl/topic/12245-programy-telewizyjne-dla-dzieci/page__st__15 (dostęp dnia:16.11.2012)

39 Tę samą rolę pełnili później Tadeusz Chudecki i Artur Barciś.

40 Więcej informacji (on line:) http://www.piatekzpankracym.nostalgia.pl/

nęłoby młodych słuchaczy"[41]. Program miał za zadanie obrazować świat muzyki i dźwięków, stworzyć możliwość budowania muzycznej wyobraźni. Wymyślono w nim do dziś nowatorskie sposoby edukacji muzycznej jak oznaczenia nut wielkością klocków czy dialogi dwóch postaci Małego i Dużego. Sam pomysł grania dwóch postaci był również autorstwa Tadeusza Kwinty: Mały dopiero zaczynał edukację muzyczną, duży był starszym i mądrzejszym kolegą. W dzisiejszej sytuacji zaawansowanej grafiki komputerowej program „trąci myszką", ale na ówczesne czasy należał do najbardziej nowoczesnych programów edukacyjnych dla dzieci. W sumie nakręcono 20 odcinków dla I i II klasy szkoły podstawowej. Lata 70. to także programy popularno-naukowe i magazyny techniki jak „Orbita" Wandy Konarzewskiej a także magazyny sportowe „Wszyscy na start".

ZŁOTE LATA PROGRAMÓW DZIECIĘCYCH

Programy, które powstały w tym czasie należą do kanonu programów edukacyjnych dla młodego widza. Nie tylko bogata już forma merytoryczna i realizacyjna stała się wzorem do naśladowania. To właśnie lata 80. na tak szeroką skalę odkryły piosenkę (a raczej teledysk), jako popularną formę edukacji dzieci i młodzieży. W 1982 roku wyemitowano pierwszy odcinek magazynu dla dzieci i młodzieży 5-10-15. Był on młodszym bratem poprzednich magazynów, które spełniały podobny walor edukacyjny „Sobótka" i „Drops"[42]. „Drops" był połączeniem programu studyjnego z kukiełkami, dziećmi w formie prowadzących (gospodarzy programu) i dorosłego narratora całości magazynu. Postacią najbardziej rozpoznawalną był kruk komentujący poszczególne części programu. „5-10-15" widzowie pożegnali w 2007 roku. Program przechodził przez ten czas wiele metamorfoz. W swojej formule pokazywał takie cykle jak: Czarodziejska Lampa, Omnibus, Szkolna Lista Przebojów, Tacy jak Bruce Lee, Co on robił jak miał 5. 10. 15., Shortpress, Mini Lista Przebojów, Nutki z gwiazdą, Czy wydra wygra?. Program gościł wiele znanych, popularnych osób, pokazywał jak spędzać czas oraz uczył języka angielskiego z teledysków.

41 Po prostu muzyka . Wywiad z Tadeuszem Kwintem, (on line:) http://www.po-prostu-muzyka.nostalgia.pl/ (dostęp dnia:15.11.2012).

42 Więcej na (on line:) http://www.51015.nostalgia.pl/

Redaktorem prowadzącym program była Bożena Walter. W roli młodych prezenterów w programie można było zobaczyć: Karolinę Poznakowską, Sandrę Walter, Marcina Tyszkę, Piotra Kraśko, Justynę Pochanke, Krzysztofa Ibisza czy Marię Niklińską. Tajemniczy „Głos" to m.in. Wojciech Mann. „Listę dorosłych współpracowników tworzyli - Barbara Borys-Damięcka (reżyser), Zygmunt Broniarek (poliglota), Anna Janiszewska, Anna Krajewska, Danetta Szulc, Bożena Skuza (z „Cameraty") oraz Iwona Klorek, Edyta Krassowska, Beata Krupska i Iwona Łekawa (4 stałe współpracownice)"[43]. O pracy w programie z sentymentem wspomina Krzysztof Ibisz: „Bożenę Walter poznałem na kursie angielskiego i któregoś dnia wspomniałem jej, że bardzo chciałbym pracować w telewizji. „To coś wymyśl" - powiedziała mi tylko. No i wymyśliłem: Felietony w „5-10-15" a potem zastąpiłem Wojciecha Manna w roli Głosu. To było dla mnie wielkie wyróżnienie. W „5-10-15" zdobyłem pierwsze doświadczenia redakcyjne. Dziś już takich programów nie ma, a szkoda, bo chciałbym, żeby moi synowie je oglądali"[44].

Magazyn dziecięcy „Tik – Tak" był hitem telewizyjnym. „Program wszedł na ekrany w okresie stanu wojennego (1981) i z powodu aktorskiego bojkotu telewizji początkowo był wyłącznie kukiełkowy. Dopiero od roku 1983 w studiu Telewizji Polskiej w Warszawie przybrał ostateczną formę"[45]. Program miał charakter muzyczno-dydaktyczny. Głównymi bohaterami byli Pan Tik-Tak (Andrzej Grabowski), którego firmowym znakiem był zegar, oraz Ciotka Klotka (Ewa Chotomska). W programie występowały również dzieci z zespołu Fasolki. Z czasem Pana Tik-Taka zastąpił Krzyś Tik Tak (Krzysztof Marzec). Gościnnie pojawiali się też Pan Fasola (Krzysztof Tyniec), Profesor Ciekawski (Andrzej Grabowski), Zając Poziomka (Stefan Pułtorak). Po 17 latach nadawania, program został zdjęty z anteny[46]. Program stał się wydarzeniem medialnym mocno wykraczającym poza ramy jedynie programu telewizyjnego. Silne osobowości telewizyjne i popularyzacja edukacji poprzez piosenkę przyczyniły się do ogromnej popularności programu i uczestniczących w nim postaci. „Niedługo po powstaniu „Tik-Taka", jego

43 5-10-15 (on line:) http://www.51015.nostalgia.pl/ (dostęp dnia:14.11.2012)

44 Telewizyjna jedynka nie pokaże już 5-10-15 (on line:) http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/219348,telewizyjna-jedynka-nie-pokaze-juz-5-10-15.html (dostęp dnia:15.11.2012).

45 Historia fasolek i Tik-Taka, (on line:) http://www.fasolki.republika.pl/historia.htm (dostęp dnia:26.11.2012)

46 Tak uczyła nas telewizja (on line:) http://edukacja.gazeta.pl/edukacja/1,101856,7960982,tak_uczyla_nas_telewizja.html (dostęp dnia:15.11.2012)

autorzy powołali do życia drugi program „Fasola". Była to pierwsza, telewizyjna lista przebojów dla dzieci"[47].

Aby edukować dzieci przedszkolne pozostające w domu, powstał program „Domowe Przedszkole". Reżyserem magazynu dla przedszkolaków była Regina Sawicka. Formuła programu miała imitować „prawdziwe przedszkole". Były więc panie przedszkolanki, dzieci, uczenie piosenek, literek i prace plastyczne. Ikonami magazynu edukacyjnego były: Barbara Mazur, Jolanta Rychel, Sylwia Ciesielska-Kozarzeska i Tomasz Mazure. Jedynym odstępstwem była postać kukiełkowego krasnala Hałabały. Program został zdjęty z anteny w 2000 roku, by znów pojawić się na rok na przełomie 2006/2007[48]. Program był pierwszym etapem późniejszych zmian w tendencjach telewizyjnych tworzenia programów poradnikowych.

Lata 80. to także popularny magazyn naukowy „Kwant". Gospodarzem programu był Roman Kanciruk, któremu asystowała młodzież. Program miał kilka elementów, które tematycznie obejmowały zagadnienia związane z osiągnięciami naukowo-technicznymi czy wiedzą przyrodniczą. Stałym punktem była emisja filmu o charakterze popularno-naukowym. Rok 1986 wprowadził na antenę TVP1 „Wyprawy Profesora Ciekawskiego". Główną postacią magazynu był tytułowy profesor w osobie Andrzeja Grabowskiego. Od 1992 roku młodzi widzowie mogli oglądać „Ciuchcię", później także czytać miesięcznik o tej samej nazwie. Pomysłodawcą programu i redaktorem naczelnym gazety był po raz kolejny Andrzej Grabowski. Postaciami edukującymi na ekranie był znany Profesor Ciekawski oraz dwie kukiełki Kulfon i Monika. Emisja programu zakończyła się w 2000 roku. Program miał formę teatrzyku dla dzieci z kilkoma stałymi pozycjami: „Piosenki i inne dźwięki" – piosenki, „Teatrzyki Kulfona i Moniki", „Kulfoniasty klub filmowy" - fragmenty filmów (głównie animowanych), „Książka przyjacielem Kulfona" - książki dla dzieci, „Pani Kredka" - kącik plastyczny, jako Pani Kredka występowała Magda Jasny, „Rebuś" - łamigłówki, zagadki, jako Rebuś występował Piotr Pręgowski, „Kłopotki" - pomocne rady, „Ciuchciopodróże, małe i duże" - materiały poza studiem, „Myśl-wymyśl" - zabawy umysłowe, rozwijające wyobraźnię[49]. Kukiełki Moniki i Kulfona po raz ostatni na telewizyjnym ekranie pojawiły się gościnnie w programie „Budzik" w 2007 roku. Później

47 Historia fasolek i Tik-Taka, (on line:) http://www.fasolki.republika.pl/historia.htm (dostęp dnia:26.11.2012)

48 Więcej informacji (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/domowe-przedszkole

49 Ciuchcia (on line:) http://pl.wikipedia.org/wiki/Ciuchcia (dostęp dnia:16.11.2012).

zabawna para przeniosła się do Polskiego Radia, gdzie prowadziła program „Wiadomości po całości dla ludzkości" w cyklu programów „Zagadkowa niedziela". Odrębnym zjawiskiem jest „Ziarno" magazyn redakcji katolickiej skierowany do dzieci szkół podstawowych i ich rodziców. „Staramy się uczyć otwartości na świat i szacunku dla innych ludzi – niezależnie od ich koloru skóry, wyznawanej religii czy sprawności fizycznej. Dzieci znajdą u nas dobrą zabawę, piosenki, teledyski, filmy animowane i mnóstwo informacji – nie tylko dotyczących religii"[50] – zapewniają twórcy programu. Program istnieje od 1990 roku i mimo zmieniającej się formuły na stałe wpisał się w program publicznej jedynki. Pomysłodawcą i pierwszym gospodarzem programu był ks. Wojciech Drozdowicz. Przez kolejne lata z programem było związanych wiele znanych postaci m.in. ks. biskup Antoni Długosz, Zofia Merle czy Kevin Aiston.

W 1988 roku Anna Kotlarska i Olga Michalczuk powołały do życia program publicystyczno-muzyczny LUZ. Nazwa pochodziła od hasła: Ludzie Uwaga Zaczynamy. Prowadzącymi program byli: Anna Mentelewicz, Maciej Januszko, Tomasz Żąda. Program miał na celu oddanie głosu młodym ludziom i otwartą dyskusję na problemy ich interesujące. Jedną z ciekawszych akcji programu była „Wojna z trzema schodami" , która pokazywała widzom problem architektonicznych barier dla osób niepełnosprawnych. O kulisach programu i zapraszanych gościach tak wspomina autorka: „Zapraszamy przede wszystkim ludzi młodych, ale na takiej zasadzie, że to oni siebie zapraszają. Dzwonimy do grupy, z którą utrzymujemy kontakt i mówimy jaki będzie temat najbliższego programu. Wtedy oni, znając wymagania programu, zapraszają tych, którzy chcą się na ten temat wypowiedzieć. Nie potrzebujemy elementów scenograficznych. Poza tym sami jeździmy po szkołach. W tym programie pojawiają się też oczywiście dorośli. Muszą oni spełniać dwa warunki. Chcieć przyjść oraz przyjąć reguły gry, że są na prawach dyskutanta. Muszą chcieć wchodzić w spór z młodym człowiekiem. Bywa, że sami zadają pytania, jak np. premier Pawlak, który wielu rzeczy chciał się od młodych ludzi dowiedzieć"[51].

Dla młodych ludzi powstały ciekawe cykle teleturniejów, w których można było nie tylko zostać „gwiazdą" jednego odcinka, ale także sprawdzić swoją wiedzę ogólnoszkolną. W latach 1994-2002 emitowany był teleturniej

50 Ziarno (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/ziarno/o-programie (dostęp dnia:17.11.2012).

51 Luz to moje dziecko, Rozmowa z Anną Mentlewicz, prezenterką programu telewizyjnego LUZ, Cogito 17 (1994).

„Krzyżówka 13-latków" prowadzony przez Katarzynę Dowbor, Jarosława Kulczyckiego oraz Andrzeja Nejmana. Uczestnikami były klasy trzynastolatków z trzech szkół. Każdą szkołę reprezentował jeden zawodnik, który odpowiadając na pytania i rozwiązując zadania quizowe zdobywał punkty oraz nagrody. Późniejsza mutacja teleturnieju „Krzyżówka 13-latków, czyli Światowid" był programem „opartym na wspólnym rozwiązywaniu krzyżówki widocznej na *Piramidzie Wiedzy*. Miejscem akcji była *Dżungla Wiedzy*. Program prowadził Przewodnik, a pytania zadawał Światowid. W każdej edycji brało udział troje zawodników oraz składająca się również z trzynastolatków publiczność"[52].

„Szalone liczby" to teleturniej edukacyjny dla dzieci i młodzieży emitowany przez telewizję TVP (1995-1999) a prowadzony przez Darię Trafankowską i Januarego Brounova. Program był formatem „The Crazy Numbers" i zakładał konkurowanie uczestników w dziedzinie zadań logicznych i matematycznych.

W latach 1992-1994 w TVP1 nadawany był program „Małe wiadomości DeDe" autorstwa Adama Górczyńskiego, (późniejszego współtwórcy telewizji TVN). Premiera programu była bardzo spektakularna. Rzeczpospolita napisała, że program jest na tyle nowatorski, że data jego pierwszego nadania zostanie odnotowana przez kronikarzy telewizyjnych. Tematem programu były m. in. rozmowy z gośćmi takimi, jak: Lech Wałęsa, Jacek Kuroń, Hanna Suchocka czy Jerzy Owsiak. Gospodarzami programu były dzieci, które wcielały się w rolę „dorosłych" dziennikarzy przeprowadzających wywiady z ważnymi osobistościami. Górczyński po przejściu do TVN zabrał ze sobą swój autorski program i w zmienionej formule jako „De De Reporter" (o tematyce przyrodniczej) wcielił w propozycję ramówkową nowej stacji. Ciekawą propozycją edukacji przyrodniczej był serial edukacyjny dla młodego widza „Klub pana Rysia" w reż. Ryszarda Wyrzykowskiego. Formuła serii zakładała edukowanie poprzez samego Wyrzykowskiego (wcielającego się w różne role) i kilkorga dzieci w zakresie zoologii, botaniki, ochrony środowiska, ale także obyczajów, tradycji czy polskiej historii. W latach 1993-2001 powstała seria edukacyjnych programów muzycznych, których głównym autorem była Krystyna Kwiatkowska (kompozytorka, współpracująca również z Polskim Radiem). Dla dzieci szkół podstawowych powstał quiz „Dźwiękogra", natomiast dla młodzieży zrealizowano teleturniej „Muzyczna skakanka", gdzie

52 Krzyżówka (on line:) http://www.fajgel.com.pl/krzyzowka_13_latkow_swiatowid.htm (dostęp dnia:13.11.2012)

prezentowane były również zespoły dziecięce. Ciekawym programem był również magazyn „Studio pod pięciolinią".

NOWY WIEK – FORMATOWANIE TEMATYCZNE W TELEWIZJI

Obserwując ostatnią dekadę programów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży widać wyraźny zanik programów w telewizji publicznej, natomiast rozszerzanie oferty programowej na kanałach tematycznych. Oprócz emisji bajek o charakterze edukacyjnym takie kanały jak Mini Mini, Jim Jam czy Disney Junior dołączyły do swojej oferty kilka pozycji programów dla dzieci. Młodzi widzowie mogą oglądać z rybką Mini Mini: bloki edukacyjne „Minikształty", Minikolory", "Minicyferki, „Miniliterki" programy ekologiczne „Studio Stodoła" i „Detektyw Łodyga" oraz cykl „Chcę umieć", gdzie „w każdym z odcinków przedszkolaki są zachęcane do podejmowania prób nauczenia się nowej, przydatnej w codziennym życiu umiejętności, takiej jak: czesanie włosów, zakładanie i zapinanie butów, gra w piłkę, jazda na rolkach, rowerze i hulajnodze czy przygotowanie smakowitego deseru"[53]. Stałą propozycją stacji jest też program „Dzieciaki MiniMini" z prowadzącym Danielem Wielebą, który ma „charakter edukacyjny, zachęca widzów do aktywności fizycznej i umysłowej, a także propaguje zdrowy styl życia"[54]. Kanał Jim Jam wsparł ogólnopolski Program Edukacji Zdrowotnej dla Przedszkolaków „Akademia Aquafresh", którego celem jest wykształcenie w dzieciach nawyku dbania o higienę jamy ustnej. Dzięki współpracy powstał cykl krótkich felietonów o dbałości o zęby dla młodych widzów. Disney Junior korzystając z gotowego formatu przygotował polską wersję programu Art Attac. „Celem jest rozwijanie kreatywności i ekspresji twórczej u najmłodszych widzów. Prowadzący Kamil Siegmund zabiera dzieci do bajecznie kolorowego świata kredek, farb i pokazuje, w jaki sposób wykorzystując przedmioty codziennego użytku,

53 Chcę umieć (on line:) http://www.miniminiplus.pl/program/full/chce-umiec_36177#ixzz2D9Qozsjh (dostęp dnia: 22.11.2012).

54 Dzieciaki MiniMini (on line:) http://www.miniminiplus.pl/program/full/dzieciakiminimini_33479#ixzz2D9Qy55aZ (dostęp dnia:12.11.2012).

mogą tworzyć prawdziwe dzieła sztuki"[55]. W 2011 roku w Disney Junior pojawił się także magazyn dla dzieci „Powiem wam wiersz", gdzie autorzy w „przystępny sposób przekazują wartościowe treści, obecne w utworach poetyckich adresowanych do dzieci"[56].

2001 rok w publicznej telewizji to pojawienie się „Budzika" przypominającego pomysłem starą formułę z kukiełkami i aktorami. Bohaterami programu były dwa sympatyczne koty Budzik i Ruda, krasnal Piksel, oraz pani Ewa. Oprócz zasad koleżeństwa, dobrego wychowania, dzieci uczyły się plastyki z Igorem oraz odbywały spotkania muzyczne z Panem Tenorkiem (w tej roli Jacek Wójcicki). Twórcą programu był już wcześniej opisywany Andrzej Grabowski, słynny pan Tik-Tak. Po przerwaniu emisji programu „Domowe przedszkole", pojawił się pomysł przedszkola dla dzieci w bardziej nowoczesnym wydaniu. Tak powstał pomysł „Jedynkowego przedszkola". „Miejscem nauki i zabawy jest zagadkowe wnętrze komputera, w którym mieszkają sympatyczni bohaterowie: Twardy Dysk, Karta Graficzna i Karta Dźwiękowa. Towarzyszą im również niezawodni: Shift, Enter, Spacja i rozbrykana Małpka"[57]. Autorem scenariusza do programów była Barbara Olszewska. Program emitowano w latach 2007 – 2012. W tym samym czasie pojawiły się programy, które okazały się hitem dziecięcego pasma jak „Domisie" czy „Jedyneczka". „Domisie" w swojej formie były mini serialem, gdzie bohaterowie przeżywali kolejne przygody a ich zachowanie było wzorcem postępowania dla młodego widza. Autorka programu tak sama siebie opisała: „Nazywam się Anna Bernat, jestem poetką, która pisze dla was wiersze, teksty piosenek, bajki, bajeczki, opowiadania, musicale, słuchowiska radiowe, a także audycje telewizyjne. Kiedy moje dzieci Malwinka i Michał były małe, uwielbialiśmy układać wierszyki, pisaliśmy razem opowiadania i czytaliśmy wszystkie najpiękniejsze bajki świata!"[58]. Pojawiają się kolejne programy dla dzieci w paśmie edukacyjnym, za każdym razem pomysł połączenia edukacji i rozrywki ma nowocześniejszą formę graficzną i realizacyjną w warstwie uczenia jednak schemat jest podobny. W 2012 pojawiły się jeszcze programy popularno-

55 Art Attac (on line:) http://www.cyfrowypolsat.pl/program-tv/disney-junior/art-attack_330036858050 (dostęp dnia:14.11.2012).

56 Powiem wam wiersz (on line:) http://www.cyfrowypolsat.pl/program-tv/disney-junior/powiem-wam-wiersz_330036858071 (dostęp dnia:21.11.2012).

57 Jedynkowe przedszkole. O programie (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/jedynkowe-przedszkole/o-programie (dostęp dnia:16.11.2012).

58 Domisie. Twórcy (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/domisie/tworcy/autorzy/115460 (dostęp dnia:14.11.2012).

-naukowe dla dzieci jak „Jak to działa" czy „Misja w kosmosie". O najnowszym programie dla dzieci redakcja edukacji TVP pisała: „Telewizja publiczna nie zapomina o swoich najmłodszych widzach, dlatego też przygotowuje dla nich atrakcyjną, edukacyjną i przygodową audycję. Najmłodsi widzowie wraz z bohaterami programu przeżyją niezwykłe przygody. Odkryją pozaziemskie galaktyki, poznają ciekawostki o odległych gwiazdach i planetach. Zbadają tajemnice czarnych dziur, powędrują mleczną drogą i poszukają pozaziemskich istot. Cykl audycji będzie realizowany nie tylko w studiu telewizyjnym, ale też w Centrum Nauki Kopernik, Obserwatorium Astronomicznym w Toruniu oraz w innych placówkach zajmujących się kosmosem. Maks wraz z profesorem korzystają z nowoczesnych gadżetów jak: nadajniki, elektroniczny sprzęt pomiarowy czy dotykowe ekrany"[59]. „Wirtul@ndia" – (2002-2006) program dla dzieci, który doskonale wykorzystywał najnowsze osiągnięcia grafiki i animacji komputerowej. W wirtualnym, trójwymiarowym świecie, który powstał na podstawie rysunków nadesłanych przez telewidzów, bajkowe postacie edukowały dzieci w zakresie astronomii, współczesnej technologii komputerowej i nauki o ziemi. Od września 2008 r., Telewizja Puls rozpoczęła nową - odmienioną - edycję programu „Czy jesteś mądrzejszy od 5-klasisty?". Program był zagranicznym formatem już przekutym na poziom wiedzy polskich dzieci. Uczestnikami teleturnieju są 12-latkowie oraz gwiazdy show-biznesu, znani piosenkarze, aktorzy a nawet dziennikarze (m.in. Maciej Orłoś czy Hanna Śleszyńska). Zasadą programu jest skonfrontowanie wiedzy ogólnej na poziomie klasy 5 szkoły podstawowej. Gospodarzem programu była Marzena Rogalska. W specjalnych odcinkach „gwiazdy" swoją wygraną przekazywały na pomoc organizacjom charytatywnym. „Burza mózgów" (2004-2006 TVP2) to teleturniej z udziałem uczniów szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum oparty na wiedzy szkolnej. „Każdy odcinek programu pomyślany jest tak, aby sprawdzić wiedzę uczniów w różnych kategoriach, od nauk przyrodniczych, przez ścisłe do humanistycznych. W teleturnieju biorą udział uczniowie z ostatnich klas szkoły podstawowej, z gimnazjum i liceum. Zróżnicowany poziom pytań umożliwia sprawiedliwą rywalizację uczniów w różnym wieku. Pytania zadawane w programie pochodzą z programów nauczania szkolnego, a także dotyczą tematyki związanej z zainteresowa-

59 Misja w kosmosie (on line :) http://www.tvp.pl/vod/audycje/dla-dzieci/misja-w-kosmosie (dostęp dnia:13.11.2012).

niami poszczególnych zawodników"[60]. Program wzbogacony o występy osób popularnych był jednym z ostatnich teleturniejów skierowanych do młodego widza. TVN w 2004 roku postanowił również skierować swoją propozycję teleturniejową dla młodzieży. „Dzieciaki z klasą" były formatem brytyjskim „Britain's Brainest Kid". Polską edycję prowadziła Martyna Wojciechowska. Wiedza sprawdzana w teleturnieju była wiedzą ogólną na poziomie 5 i 6 klasy szkoły podstawowej. POLSAT rok później wyprodukował swój teleturniej młodzieżowy „Eureko, ja to wiem", który prowadziła Agata Młynarska. W latach 2005 – 2008 TVP emitowała dziecięcy talk-show „Duże dzieci"(w reż. Leszka Kumańskiego), którego gospodarzami był Wojciech Mann i Katarzyna Stoparczyk (psycholog dziecięcy). Program oprócz czysto rozrywkowego charakteru miał głęboki sens edukacyjny. Bohaterami występującymi w talk-show były dzieci (6-9 lat), które w każdym odcinku dyskutowały na inny temat. Specjalnie zapraszani goście byli bardzo często ekspertami w określonych dziedzinach i przekazywali dzieciom swoją specjalistyczną wiedzę. Tematyka programu oscylowała między tematami społecznymi, historycznymi czy związanymi z kulturą i sztuką[61]. Znakiem czasu w telewizyjnej ofercie są programy będące częścią programów UE. Taką też formułę miał magazyn edukacyjny „Słoneczna róg Unijnej"- 13-odcinkowy cykl audycji opowiadał o zmianach, jakie zaszły po inwestycjach z wykorzystaniem środków z UE. Bohaterami programu były dzieci, smok Barnaba i zaproszony gość. Wsparcie finansowe i patronat nad programem dla młodzieży dał Minister Kultury. Magazyn „Poziom 2.0" wystartował jako codzienny program na żywo, niestety w obecnej formie jest realizowany cyklicznie jedynie co tydzień (z powodu niskiej oglądalności). Program poprowadzą: Janek Szlagowski, Karolina Rogozińska „Ciżemka", Weronika Wawrzkowicz, Maciek Musiał, Justyna Dżbik. „W ciągu 50 minut pokażemy nie tylko najciekawsze projekty realizowane przez widzów, ale też podpowiemy, skąd wziąć pieniądze na realizację nowych pomysłów. Pokażemy krok po kroku co zrobić, żeby świat wokół nabrał bardziej różnorodnych kolorów. Bo nie ma sensu czekać, aż inni coś zrobią – nikt nie zadba o nas lepiej niż my sami"[62] – twierdzili

60 Burza mózgów. Opis programu, (on line:)
http://www.cyfraplus.pl/14250,program,burza_mozgow.html#ixzz2DAhE8G00 (dostęp dnia:16.11.2012).

61 Więcej informacji o poszczególnych odcinkach programu na oficjalnej stornie TVP www.tvp.pl

62 Ł. Szewczyk, *„Poziom 2.0" - interaktywne pasmo dla młodzieży w TVP2*, (on line:) http://media2.pl/media/82643-Poziom-2.0-interaktywne-pasmo-dla-mlodziezy-w-TVP2.html (dostęp dnia:14.11.2012).

autorzy cyklu. Program swoim pomysłem przypominał popularny w latach 90. „Rower Błażeja" z ideą społeczno-kulturalnego programu dla młodzieży tworzonego przez młodych ludzi. Ostatnie lata to także magazyny sportowe. Od 16 lipca 2011 kanał TVP Sport emitował magazyn sportowy „Orlik w grze" dla młodzieży, gdzie tematem głównym była piłka nożna a poprzez nią propagowanie zdrowego stylu życia i hobby. W 2012 TVP1 natomiast powstała seria 33 części krótkich programów „Dziecięca Eskorta McDonald's" zainspirowanych Mistrzostwami Europy w piłce nożnej organizowanymi przez Polskę i Ukrainę. Program emitowany był też na kanałach Disney i Disney XD. „Program obejmował także relacje z imprez eliminacyjnych, zmagania uczestników podczas konkurencji sportowych i quizów z wiedzy o sporcie"[63].

EDUKACJA JĘZYKOWA

Nauka języka obcego przez telewizję, np. na Edusat, ale także dla dzieci bajki „Powiedz to z Noodym po angielsku" na kanałach tematycznych, „Lippy and Messy" Redakcji Dziecięcej Programu I Telewizji Polskiej ze szkołą języka angielskiego Gama-Bell w Krakowie. Do programu powstał internetowy portal edukacyjny „Lippy and Messy Planet", który zawiera interaktywne pomoce dydaktyczne. Wcześniejsze próby to m.in. kreskówka „Muzzy Family English" (produkcja BBC) jeden z najbardziej znanych kursów języka angielskiego na świecie, emitowany w ponad 100 krajach. Znaczące były też bloki językowe w programach „5,10,15" czy „Rower Błażeja". Popularnym cyklem był „Angielski z Jedynką, czyli The Best Guest Show" na antenie TVP1. „Serial rozrywkowo-edukacyjny, służący nauce potocznych zwrotów w języku angielskim. Są one prezentowane w zabawnych kontekstach. Prowadzący program Ramon gości w studiu aktorów, ucharakteryzowanych na postaci historyczne, literackie czy filmowe. Biorą oni udział w swoistej parodii talk-show. Na zakończenie każdego wydania programu zostaną powtórzone nowo poznane zwroty, użyte podczas rozmowy. W pierwszym odcinku pojawią się osoby, w których życiu istotną rolę odegrało jabłko. Jest to angielski

63 Dziecięca eskorta McDonalds w TVP(on line:) http://wiadomosci.mediarun.pl/artykul/media-telewizja,dziecieca-eskorta-mcdonalds-w-tvp-1,38173,4,1,1.html (dostęp dnia:16.11.2012).

uczony Izaak Newton oraz legendarny bohater szwajcarski Wilhelm Tell"[64]. Obecnie na antenie TVP jest popularny amerykański serial animowany „Dora poznaje świat", który polską premierę miał na kanale dziecięcym Nickelodeon, natomiast TVP emituje go od marca 2010 roku.

ZAKOŃCZENIE

Programy edukacyjne dla młodych ludzi zaczynają mieć większe powodzenie odbioru na kanałach tematycznych i w internecie. Edukacja łączy się dość mocno z rozrywką, a wychowanie staje się wręcz naganne, niczego bowiem nie wolno narzucać. Zamiast wychowywać dzieci, dziś telewizja wychowuje rodziców i ich edukuje w sferze „właściwego postępowania" z dziećmi i młodzieżą, jak „Superniania"2006–2008 TVN, „Świat Według Dziecka" 2008-2012 TVN z Dorotą Zawadzką, „Surowi rodzice" 2012 TVN czy „Między nami rodzicami" TVN 2011, „Rodzice na start" 2012 TVN, „Między mamami" TVP 2010 z Beatą Chmielowską-Olech. Popularność magazynów parentingowych w telewizji przejęta została naturalnie z formatów zachodnich telewizji, głównie wzorców amerykańskich lub brytyjskich[65]. Jednocześnie pojawiają się oryginalne formaty programów zagranicznych, które pod pozorem ogólnego hasła edukacji młodych ludzi, ukazują wątpliwe treści wychowawcze. „Nastoletnie ciąże. W ostatnim czasie to temat coraz częściej poruszany przez media. We wrześniu, w MTV rusza kolejna edycja programu o nieletnich matkach, która opowiada o trudach i urokach wczesnego macierzyństwa. Stacja lansuje program jako edukacyjny i ważny społecznie. Czy amerykański format ma realny wpływ na polską rzeczywistość?"[66] – pisze Olga Święcińska. Podobne wątpliwości występują przy ocenie wielu innych formatów, szczególnie z kanałów tematycznych: „Spóźniony pierwszy raz" TLC, „Mała piękność" TLC, „O seksie bez stresu" MTV. Zapewne przyszłość programów edukacyjnych

64 Angielski z Jedynką czyli The Best Geuest Show (on line:) http://www.teleman.pl/tv/Angielski-z-Jedynka-Czyli-The-Best-Guest-Show-7-7294 (dostęp dnia:16.11.2012).

65 Amerykańskie odpowiedniki programów: „The World's Strictest Parents Wielka Brytania BBC Three, „Super Nanny" Wielka Brytania.

66 Olga Święcińska, Nastoletnie macierzyństwo przestaje być tabu (on line:) http://natemat.pl/30009,nastoletnie-macierzynstwo-przestaje-byc-tabu-program-mtv-licealne-ciaze-prowokuje-czy--edukuje (dostęp dnia:17.11.2012)

w telewizji będzie coraz trudniejsza lub w naturalny sposób przeniesie się do kanałów tematycznych. Współczesny rozwój technologiczny, medialny i edukacyjny powoduje, że produkcje telewizyjne mają dużą konkurencję w postaci interaktywnych portali edukacyjnych, gier komputerowych, nowoczesnego systemu edukacyjnego w szkołach (często opartego na materiałach audiowizualnych) oraz bogatej ofercie bajek i filmów edukacyjnych. „Jestem przerażona, tęskno mi za programami, takimi w jakich ja brałam udział, bo my naprawdę uczyliśmy mądrych rzeczy. Mam nadzieję, że jeszcze telewizja wróci do takich dziecięcych formatów, bo jeśli o nie chodzi – na rynku jest pustka"[67] – mówi dziś Joanna Jabłczyńska, jedna z najbardziej rozpoznawalnych gwiazd programów dziecięcych.

BIBLIOGRAFIA

Angielski z Jedynką czyli The Best Geuest Show (on line:) http://www.teleman.pl/tv/Angielski-z-Jedynka-Czyli-The-Best-Guest-Show-7-7294

Art Attac (on line:) http://www.cyfrowypolsat.pl/program-tv/disney-junior/art-attack_330036858050

Bąk A., Polska animacja w czasach Pixara, (on line:) http://edukacja.gazeta.pl/edukacja/1,101865,9079832,Polska_animacja_w_czasach_Pixara.html

Brzywczy M., Sylwetka - Maciej Zimiński – Pan Niewidzialna Ręka, „GoGaGa" 2010 nr 9.

Chcę umieć (on line:) http://www.minimini plus.pl/program/full/chce-umiec_36177#ixzz2D9Qozsjh

Ciuchcia (on line:) http://pl.wikipedia.org/wiki/Ciuchcia

Domisie. Twórcy (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/domisie/tworcy/autorzy/115460

Dzieciaki MiniMini (on line:)
http://www.minimini plus.pl/program/full/dzieciakiminimini_33479#ixzz2D9Qy55aZ

Forum historyczne. Historia.org.pl (on line:) http://forum.historia.org.pl/topic/12245-programy-telewizyjne-dla-dzieci/page__st__15

Historia fasolek i Tik-Taka, (on line:) http://www.fasolki.republika.pl/historia.htm

67 Wszystkie dzieci TVP (on line:) http://tvp.info/magazyn/po-godzinach/wszystkie-dzieci-tvp/8487907 (dostęp dnia: 18.11.2012).

Jedynkowe przedszkole. O programie (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/jedynkowe-przedszkole/o-programie

Krasicki A., Żywy kogucik. Historia teleranka, „Teletydzień" 2012 nr 34.

Krzyżówka 13-latków (on line:) http://www.fajgel.com.pl/krzyzowka_13_latkow_swiatowid.htm

Losy Teleranka z 13 grudnia 1981 roku (on line:) http://portalmedialny.pl/art/3072/losy-teleranka-z-13-grudnia-1981.html

Łupak S., *Na dobranoc drogie dzieci* ..., „Wprost" 2010 nr 28

Misja w kosmosie (on line:) http://www.tvp.pl/vod/audycje/dla-dzieci/misja-w-kosmosie

Niewinowska A., *Architektura czy Zin*? „RTV", nr 1, 3 I 1971.

Pikulski T., *Prywatna historia telewizji publicznej*, Warszawa 2002.

Po prostu muzyka. Wywiad z Tadeuszem Kwintem, (on line:) http://www.po-prostu-muzyka.nostalgia.pl/

Powiem wam wiersz (on line:) http://www.cyfrowypolsat.pl/program-tv/disney-junior/powiem-wam-wiersz_330036858071

Sipko K., *Kongres Polskiego Teatru dla Dzieci i Młodzieży*, (on line:) http://www.csdpoznan.pl/sites/default/files/kongres_k.sipko_.pdf

Społeczeństwo: Klub pancernych, (on line:) http://www.planeteplus.pl/dokument-klub-pancernych_33342

Społeczeństwo: Niewidzialna ręka (on line:) http://www.teleman.pl/tv/Spoleczenstwo-Niewidzialna-Reka-800913

Szewczyk Ł., *„Poziom 2.0" - interaktywne pasmo dla młodzieży w TVP2*, (on line:) http://media2.pl/media/82643-Poziom-2.0-interaktywne-pasmo-dla-mlodziezy-w-TVP2.html

Święcińska O., *Nastoletnie macierzyństwo przestaje być tabu* (on line:) http://natemat.pl/30009,nastoletnie-macierzynstwo-przestaje-byc-tabu-program-mtv-licealne-ciaze-prowokuje-czy-edukuje

Tak uczyła nas telewizja (on line:) http://edukacja.gazeta.pl/edukacja/1,101856,7960982,tak_uczyla_nas_telewizja.html

Teleranek znika z telewizji (on line:) http://www.se.pl/wydarzenia/kraj/teleranek-znika-z-telewizji-wygral-z-rezimem-przeg_129769.html

Telewizyjna jedynka nie pokaże już 5-10-15 (on line:) http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/219348,telewizyjna-jedynka-nie-pokaze-juz-5-10-15.html

Wiktor Zin (on line:) http://wiktorzin.com/Zyciorys,8.html

Wpływ Pancernych na skarb państwa (on line:) http://www.romanwilhelmi.pl/?p=448

Wszystkie dzieci TVP (on line:) http://tvp.info/magazyn/po-godzinach/wszystkie-dzieci-tvp/8487907

Ziarno (on line:) http://www.tvp.pl/dla-dzieci/ziarno/o-programie

5-10-15 (on line:) http://www.51015.nostalgia.pl/

STRESZCZENIE

Polskie telewizyjne programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży – zarys historyczny

Historyczne ujęcie programów edukacyjnych w polskiej telewizji pokazuje w jaki sposób edukację młodego widza rozumieli jej twórcy. Od pierwszych eksperymentów programowych po programy specjalistyczne dorobek edukacyjny telewizji jest bardzo bogaty. Jednocześnie widoczna jest globalna tendencja do przenikania oferty skierowanej do dzieci i młodzieży do kanałów tematycznych. Artykuł jest zarysem najciekawszych i najważniejszych programów edukacyjnych ostatnich 60 lat istnienia telewizji w Polsce.

ABSTRACT

Polish TV educational programmes for children and teenagers - a historical outline

The historical framework of educational programmes in Polish television shows the manner in which education of the young spectator was viewed by its creators. From the first programme experiments to specialist programmes the educational output of television is plentiful. Simultaneously, there is a global tendency of the offer directed at children and teenagers permeating to thematic channels. The article is an outline of the most interesting and important educational programmes of the past sixty years of television in Poland.